
Kovács László Attila

Az énekkar istentiszteleti szolgálata

Az énekkar jelenléte és szolgálata a protestáns istentiszteleten nem feltétlenül szükséges. Énekkar nélkül is teljes értékű liturgia tartható. Az istentiszteleti zene azonban nem zárkozhat el a többszólamúság és a magasabb művészi fokon megfogalmazott formák elől. Az istentiszteleti zene lényege éppen abban áll, hogy azt nem egy önmagában előre felállított esztétikai mérce határozza meg, hanem annak egyetlen hiteles mércéje „az özvegyasszony két fillérje” (Mk 12,41–44 és Lk 21,1–4) lehet. Létjogosultsága és értéke tehát nem primitívségében keresendő, hanem mindig az adott körülmények között a legmagasabb és legszebb „teljesítményre”, azaz áldozatra kötelez. Ebben az összefüggésben kimondhatjuk, hogy bizonyos körülmények és adottságok mellett, a gyülekezet istentiszteleti hálaáldozatának, többek között, az énekkar jelenléte és szolgálata is fokmérője lehet.

Ugyanúgy, mint minden liturgikus szolgálat az egyházban, az énekkar szolgálata is az egész gyülekezet ügye és felelőssége. E szolgálat teljesítésére azonban csak a gyülekezet kiválasztott tagjai hivatottak, a gyülekezet megbízása alapján. A liturgikus énekkar szolgálata tehát sohasem válhat öncélúvá, nem szakadhat el a gyülekezettől, azt nem zárhatja ki az istentiszteleti zenélésből. Szolgálatában a zenei és művészi szempontoknak messzemenően érvényre kell jutniuk, de azok szolgálai, eszközi mivolta olyan alapvető feltételnek számít, amelyet egy liturgikus énekarnak sohasem szabad „átlépnie”, figyelmen kívül hagynia.

Walter Blankenburg hívja fel figyelmünket arra, hogy a „kórus” fogalma az ókeresztyén szóhasználat szerint egészen a 7. századig, az *ecclesia* szinonimája volt. Magát az éneklő gyülekezetet, illetve az egyházat jelentette.¹ A Krisztusban kiválasztott sereg lényegéhez tartozik, hogy a világtól jól elkülönített, harmóniában élő, Istent szüntelenül dicsérő közösséget alkot. Az egyháznak mindig is éneklő egyháznak, kórusnak kell maradnia. A középkor folyamán a gyülekezet egyre inkább kiszorult az egyház énekéből, az egyház nevében a gyülekezet helyett a kórus énekelt.

Mai értelemben az énekkar egy független közösség, mindenekelőtt zenei szempontok szerint létrehozott, énekelni vágyók és hivatottak közössége. Világi fogalom. Természetesen a történelem folyamán kialakult és megváltozott értelmét már nem lehet visszafordítani. Eredeti értelme mégis figyelmeztet arra: „Az istendicséret az egész egyház és a teljes gyülekezet dicséretéért tölti be értelmét a földön. Ezért az istentiszteleten minden éneklő csoport, minden mai értelemben

---

¹ Walter Blankenburg: *Die frühchristliche Bedeutung des Wortes „Chor“*. Megjelent a Blankenburg: *KuM* kötetben 11–16. Itt: 12. s. köv.

vett kórus csakis gyülekezetet képviselő, helyettesítő szolgálatot végezhet, illetve gyülekezetnek szóló papi funkciót tölthet be.”²

A lutheri reformáció hívei kezdettől igénybe vették az énekkar liturgikus szolgálatát. A gyülekezeti éneklés nem váltotta fel és nem szorította ki az énekkart az istentiszteletről, ellenkezőleg, az énekkar éppen a gyülekezeti éneklésre nézve, azt kiegészítve, segítve, irányítva és gazdagítva nyerte el igazi liturgikus feladatát.

A középkori egyházban mind az egyszólamú korál, mind a többszólamú liturgikus éneklés feladatát papi kórusok látták el. Jóllehet sokszor szorultak kiegészítésre a laikusok sorából a discantot éneklő fiúgyermekekre, ezek a templomi kórusok lényegében mégiscsak a klérushoz tartoztak, s a 16. század folyamán, a reformációhoz csatlakozó vidékeken, felbomlani kényszerültek. Helyükre az újonnan létrehozott, polgári latiniskolák kórusai lépnek. Luther, Bugenhagen és Melancthon szerepe igen jelentős volt az új iskolarend kialakításában, amelyben a zeneoktatásnak előkelő hely jutott. A *chorus choralis* szolgálatában valamennyi diáknak részt kellett vennie. A *chorus choralis* az egyszólamú istentiszteleti éneklés, a korál-, azaz a gyülekezeti éneklés vezetője volt. A különösen jó hangú gyermekek kerültek aztán a *chorus symphonicus*ba, amely a többszólamú, az ún. *figuralis éneklés* szolgálatát végezte az istentiszteleten. E fiúgyermek kórusa nyilván az érett férfihang kiegészítésére szorult. Általában már végzett diákok, tanárok, illetve jó zenei képességű polgárok segítették ki az iskolai énekkart. Ezekből az iskolai fiúgyermekből és a kívülről segíteni jövő, felnőtt énekesekből (és hangszeresekből is!) jöttek létre az ún. *kántusok*³ (*Kantorei*), amelyek a 16–18. század virágzó és rendszeres evangélikus istentiszteleti, többszólamú, művészi éneklés-zenélés hordozói voltak. Az iskolai kántor feladata volt a kántus vezetése és az istentiszteleti zene irányítása. A kántor szolgálatának jelentőségét és megbecsülését mutatja, hogy rangban az iskola rektora után következett!⁴

A virágzó evangélikus istentiszteleti éneklésnek-zenélésnek tehát intézményes háttere, alapja volt! A 18. század folyamán azonban ezek a liturgikus kántusok feloszlottak. Az evangélikus liturgikus zenélés intézményes hagyománya megszakadt, s ezzel együtt az evangélikus egyházi zene virágkora is lezárult. A művészi zenélés súlypontja végérvényesen áttevődik a világi hangversenyéletre. Azóta a liturgikus zene a zenei élet perifériájára került. *Ebben a visszafordíthatatlan folyamatban feltétlenül meg kell látnunk, hogy a művészi liturgikus zenélés-*

---

² Uo. 16.

³ A 17–18. századi magyar református kollégiumok kántusai bár sok tekintetben hasonlíthatók a német evangélikus kántusokhoz, de tudnunk kell, hogy ezeknek liturgikus szolgálatuk minimális, vagy egyáltalán nem volt. Nagyobb temetéseken, iskolai ünnepségeken, ünnepi köszöntések és multságok alkalmából kántáltak. Lásd Brockhaus/Riemann: *Zenei Lexikon* (kántis címszónál). 269.

⁴ Walter Blankenburg: *Der mehrstimmige Gesang und die konzertierende Musik im evangelischen Gottesdienst*. Megjelent a *Leiturgia* IV-ben: 662–719. Itt 704. s köv.

nek, az énekkar (és zenekar) liturgikus szolgálatának alappilléret az egyház és iskola szoros kapcsolata képezte! Mégpedig az egyház és iskola olyan kapcsolata, amely az istentiszteleti életben nyilvánult meg a legszebben!⁵

A 19–20. század folyamán Európa vidékein több olyan mozgalom és törekvés valósult meg, amely a kóruséneklés fellendítését tűzte ki céljául.⁶

A mai templomi énekkarok általában önkéntes, énekelni vágyó zenekedvelők közössége. Mint ilyenek, egészen más feltételek között végeznek liturgikus szolgálatot. Gyakoribb jelenség viszont az, hogy nem liturgikus jellegű énekkarok vendégszerepelnek az istentisztelet keretében. Ezzel természetesen újabb és újabb kérdések merülnek fel, amelyek az énekkar liturgikus szolgálatának elvi, teológiai alapjait érintik.

A református és evangélikus álláspont az énekkar és hangszerek liturgikus szolgálata tekintetében nagymértékben eltér egymástól. Kálvin a többszólamú kórus- és hangszeres zene számára nem látott lehetőséget az istentiszteleten. Attól a veszélytől való védekezés nyilvánult meg ebben, nehogy a hangok varázsa, maga a zene váljon fontosabbá az Ige rovására, amely kísértés kétségtelenül magával ragadhatja mind a zenélő, mind a zenehallgató embert. Ettől a merev, elutasító állásfoglalástól azonban a református egyház hamar elfordult, és egy tartózkodóbb, de az énekkar és orgona liturgikus szolgálatát is igénybe vevő álláspontra helyezkedett. A református értelmezés szerint az énekkar szolgálata kizárólagosan a gyülekezet válaszó funkciójából vezethető le: dicsérő-magasztaló és hitvalló funkciót tölt be az istentiszteleten.

Ezzel szemben az evangélikus teológusok hangsúlyozzák: az énekelt ige az igehirdetésnek egyik sajátos formája. Az énekkar nem csak dicsérő-magasztaló és hitvalló funkciót tölt be az istentiszteleten, hanem az igehirdetés szolgálatában is részt vesz. Nem csak a válaszó, hanem a megszólító oldalon is szerepet kaphat. Nem csak a gyülekezet képviselőjében, hanem az igehirdető képviselőjében is végzi a maga szolgálatát.⁷ Nyilván ennek az elvi kérdésnek a megválaszolása függvényében változik az énekkar helye és lehetősége az istentiszteleti renden belül.

A másik elvi kérdés, amely az énekkar szolgálatával újból és újból felmerül: hogy *szubsztitív* vagy *additív* módon vesz-e részt a liturgiában? Helyettesítő, vagy kiegészítő szolgálatot végez? Azaz egyes liturgiai elemeket átvállal a gyülekezettől, illetve a liturgustól, vagy pedig hozzáadja a maga sajátosságait azok szolgálatához. Teljes egészében sem a válaszó, gyülekezeti elemeket, sem a

⁵ Lásd Trajtler Gábor: *Luther és a zene tanulmányát*. Megjelent a Magyar egyházzene II. évf. 1994/95. 2. sz. 137–147. Itt: 147.

⁶ Pl: Hans Georg Naegeli (1773–1836) nevéhez fűződik a Svájc területéről kiinduló népkórus-mozgalom; a német liturgiai restauráció ugyancsak előmozdította az énekvari zenélést. Magyar területen Bartók és Kodály életműve szintén nagymértékben járult hozzá a kóruséneklés újbóli fellendüléséhez stb.

⁷ W. Blankenburg: *i. m.* 667.

megszólító, igei elemeket nem vállalhatja át. Erre csak néhány istentiszteleti elem alkalmas, és valóban indokolt esetben (nem állandó jelleggel, hanem ünnepi alkalmakkor, és minden tekintetben odaillo művek által) kerülhet sor. Additív módon viszont szinte minden istentiszteleti elem esetében részt vehet az énekkar, gazdagítva, élénkítve a liturgiai eseményt. A fölösleges ismétlések azonban kerülendők.

A gyülekezet és énekkar (és orgona) váltakozó éneklése az egyik legszebb példája az istentiszteleti zene gazdagságának, változatosságának, amikor az egyházi éneket a gyülekezet és kórus (és az orgona is) versenként egymásnak felelgetve énekli. A gyülekezeti énekkarnak, függetlenül attól, hogy milyen módon és mely elemeknél vesz részt önállóan a liturgiában, mindig vezetnie kell a gyülekezeti éneklést is.

A kórusirodalom gazdag lehetőséget kínál az ordinarium énekeinek, főleg a Kyrie és Gloria kórus általi éneklésére. Ezeknél az elemeknél a kórus részvétele általában váltakozó énekléssel, vagy additív módon történik.

A proprium elemei közül különösképpen az introitus-zsoltár éneklésében kívánatos az énekkar szolgálata, amelyet szubsztitútív módon végez. A kommunió alatt ugyancsak gazdag lehetősége nyílik önálló és a gyülekezettel váltakozó szolgálatra.

Az evangélikus istentiszteleti zene legsajátosabb formái: az evangéliumi motetták, egyházi koncertek (giestliches Konzert) és kantáták. Ezek a műfajok kifejezetten az igehirdetés szolgálatában állnak. A napra szóló evangéliumok zenei feldolgozását, illetve azok zenei eszközökkel való magyarázatát, alkalmazását tartalmazzák ezek a művek. Az evangélium-motetták szubsztitútív módon kaptak helyet. A recitálásra szánt evangélium helyett, annak többszólamú feldolgozása szólalt meg az istentiszteleten. A kantáták viszont, amelyeknek szövege már nem teljes mértékben bibliai, a prédikáció mellett, additív formában teljesítették igehirdető funkciójukat.

Az evangélikus egyházi zene virágkorában az énekkar szolgálata az istentiszteleten rendszeres volt, és korának legmagasabb művészi szintjén megkomponált és előadott műveivel volt jelen az istentiszteleten. Ezek a művek az evangélium szolgálatában álltak, s ma is betölthetik eredeti rendeltetésüket, amennyiben megfelelő, liturgikus összefüggésben szólaltatjuk meg őket.

Az egykor liturgikus rendeltetésű, nagyobb szabású passiók, oratóriumok ma inkább templomi hangversenyek keretében adhatók elő, semhogy az istentiszteletbe integrálódhatnának. Ennek legfőbb oka, hogy nincsenek olyan kántusok, amelyek a mai hangversenyélet színvonalán megbirkózhatnának e nagyszabású művek előadásával. Az istentisztelet idői keretei is beszűkültek. A templomi hangverseny pedig ideális rendezvénynek bizonyult az ilyen nagyszabású művek, sőt a nem liturgikus rendeltetésű, de bibliai témájú oratóriumok, és általában a musica sacra előadása számára.

A 139. zsoltár: „Megvizsgáltál Uram, engem...”

Gryllus Dániel
Sumonyi Zoltán

1. Megvizsgáltál Uram, engem. Ismersz minden helyzetemben, Út-ja-i-mat jól tudod

A beszéd még nyelvem a-latt, S Te már ér-ted sza-va-i-mat; Tő-led ho-vá fut-ha-tok?

Körülzártál elől, hátul,
A kezdet szent áldásul
Tartod fölém, Istenem.
Csodálatos a tudásod,
Oly magasba nem is látok:
Árnyékodban létezem.

Menjek bár az égbe, – ott vagy,
Koporsómban is jelen vagy,
Fogod az én kezemet.
Engem sötétség se rejthet,
Mert nincs sötét Teelőtted:
Csontjaimat ismered.

Az időnek ős-mélyében,
Anyám titkos, szent méhében
Tudtad, miként sarjadok.
Mikor még egy sejt se voltam,
Már könyvedben írva voltam:
Hogy születek s meghalok.

Nékem ezért olyan drága
Gondolatod summázása,
Bár elmémig föl nem ér.
Veszejtsd el a gonoszt bennem,
Ellenségedet szívemben!
Jobbik részem erre kér.

Mert ellened aki vétett
Nem csak a Te ellenséged,
Ellenem is tör, tudom.
Vizsgáld meg a lelkem, Isten,
S ha ellened bármit tettem
Indíts el a jó úton!